

UOT 94; 94 (479.24)**AZƏRBAYCAN-FRANSA MÜNASİBƏTLƏRİ (1991-2025):
VƏTƏN TARİXŞÜNASLIĞI PRİZMASINDAN TƏHLİL****Balamirzə A.MƏMMƏDLİ***

Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onun xarici siyasət kursunun prioritet istiqamətlərindən birini beynəlxalq münasibətlər sistemində mühüm yer tutan və Qərbi Avropanın əsas dövlətlərindən biri olan Fransa Respublikası ilə münasibətlər təşkil etməyə başladı. Zəngin tarixə, inkişaf etmiş iqtisadiyyata malik olan Fransa müasir dövrdə dünyanın böyük güclərindən biri kimi təsnif olunur. Avropa İttifaqı, G7 və NATO-nun, habelə BMT Təhlükəsizlik Şurasının 5 daimi üzvündən biri olan Fransa Avropada nüvə silahına sahib olan iki ölkədən biri (digəri Böyük Britaniyadır) kimi güclü hərbi-siyasi potensiala malik dövlətdir. Müasir dövrdə Fransanın iştirakı olmadan Avropa məkanında hər hansısa mühüm bir siyasi, yaxud geosiyasi problemin həlli mümkünsüzdür. Bu səbəbdən, Fransa ilə siyasi, iqtisadi, mədəni, humanitar və s. sahələrdə uğurlu münasibətlər yaratmaq elə ilk dövrlərdən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət prioritetlərindən birini təşkil edir. Vətən tarixşünaslığında Azərbaycan-Fransa münasibətləri problemi bir çox müəlliflərin əsərlərində tədqiqat obyektinə olmuş və müxtəlif aspektlərdə araşdırılmışdır. Problemin tədqiqatçıları sırasında M.Qasımlı, Ə.Abdullayev, Ə.Həsənov, V.Abdullayev, Ə.Əliyev, X.Hacıyeva, Z.Adıgözəlov, S.Quliyeva, Ş.Mustafayeva, İ.Musa, R.Dadaşova kimi tarixçi və politoloqların adlarını qeyd etmək olar.

Məqalədə Azərbaycan-Fransa münasibətləri 1991-2025-ci illər xronoloji çərçivəsində, Vətən tarixşünaslığı prizmasından təhlil edilmişdir. Bu, iki ölkə arasındakı münasibətlərin keçdiyi tarixi inkişaf dinamikasını daha dəqiq izləmək, habelə onun gələcək perspektivlərini müəyyənləşdirə bilmək baxımından mühüm elmi və siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, Fransa, xarici siyasət, beynəlxalq münasibətlər, Vətən tarixşünaslığı

Giriş. Azərbaycanın Fransa ilə münasibətlərinin tarixi kökləri orta əsrlər dövrünə gedib çıxır. Vətən tarixşünaslığında əksər tədqiqatçıların gəldiyi qənaətə görə, hələ XII-XIV əsrlərdən etibarən iki ölkə arasında siyasi, mədəni və ticarət əlaqələri mövcud olmuşdur. Orta əsrlərdə, xüsusilə

---

* Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı; balamirzamammadli@gmail.com;
ORCID İD:0009-0007-4506-4840

Səfəvilər dövründə ölkəmizin Avropanın böyük dövlətləri, eləcə də Fransa ilə münasibətləri genişlənmişdi. Məsələn, “günəş kral” kimi tanınan fransız kralı XIV Lüdovik (1643-1715) ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə böyük önəm vermiş, öz nümayəndələrini Azərbaycana – Səfəvi sarayına göndərmişdi. Hətta 1708-ci ildə iki ölkə arasında 31 maddədən ibarət ticarət müqaviləsi də imzalanmışdı. Səfəvi-Fransa münasibətləri Vətən tarixşünaslığında Zeynəb Hatamzadə tərəfindən ayrıca tədqiq edilmişdir [18; 19]. Lakin bütövlükdə ikitərəfli münasibətlər sözügedən dövrdə qeyri-ardıcıl və pərakəndə xarakter daşmışdır. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq isə hər iki xalqın ziyalıları, siyasətçiləri bu münasibətləri şüurlu surətdə inkişaf etdirməyə səy göstərmiş, mədəni əlaqələr əhəmiyyətli dərəcədə güclənmişdi. Bu dövrdə M.F.Axundov, İ.Qutqaşanlı kimi ədiblərimizin əsərlərində Fransa mövzusunda geniş yer verilmişdi. 1858-1859-cu illərdə Qafqaza səyahət edən fransız yazıçısı A.Düma bir çox Azərbaycan şəhərlərində olmuş, xan qızı Xurşudbanu Natəvanla görüşmüş sonradan fransızları öz qeydləri vasitəsilə Azərbaycanın tarixi və mədəniyyəti ilə tanış etmişdi [31, 59]. Fransa və Azərbaycan arasında tarixən mövcud olmuş ədəbi əlaqələr tədqiqatçı Rauf İsmayılov tərəfindən ayrıca araşdırılmışdır [25]. XX əsr boyunca da Azərbaycan-Fransa əlaqələrinin qorunub saxlanması ənənəsi davam etmişdi. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin müstəqilliyinin beynəlxalq aləmdə tanınması Paris şəhərindəki Versal sarayında baş vermişdi. Vətən tarixşünaslığında Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin keçdiyi tarixi inkişaf yoluna nəzər salınarkən bu fakta xüsusi diqqət yetirilir [24, s.58; 22, s.62]. İkinci Dünya müharibəsinin gedişində (1944-cü ildə) Fransanın antifaşist müqavimət hərəkatının başçısı Şarl de Qollun Bakıya gəlməsi də ikitərəfli münasibətlər tarixinin diqqətçəkən səhifələrindən biridir. Lakin ümumilikdə sovet dövründə Azərbaycanın Fransa ilə əlaqələri məhdud çərçivədə olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası və Fransa arasında ilk siyasi-diplomatik münasibətlər. Vətən tarixşünaslığında Fransa Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanıyan ilk dünya dövlətlərindən biri kimi xarakterizə edilir. 3 yanvar 1992-ci ildə ölkəmizin müstəqilliyini rəsmi olaraq tanıyan Fransa diplomatik əlaqələrin qurulması məqsədilə tezliklə konkret addımlar atdı: 1992-ci ilin fevralında Bernar Kuşner başda olmaqla fransız nümayəndə heyəti Bakıya rəsmi səfər etdi, Fransanın Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlığa, habelə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllində vasitəçilik etməyə hazır olduğunu bildirdi. Tədqiqatçı N.Əsədova səfər zamanı Güllüstan sarayında ikitərəfli diplomatik münasibətlərin yaradılması barədə protokolu imzalanmasına diqqət çəkir [15, 24]. Bu baxımdan, Kuşnerin səfəri Vətən tarixşünaslığında Azərbaycan və Fransa arasında diplomatik əlaqələrin başlanğıcını qoyan hadisə kimi nəzərdən keçirilir. Qeyd edək ki, səfər-

dən bir ay sonra, 1992-ci ilin martında Bakıda Fransa səfirliyi açılmışdı.

Müstəqilliyin bərpasının ilk vaxtlarından Fransanın Azərbaycana olan fəal marağı heç də təsadüfi deyildi. Vətən tarixşünaslığında əksər tarixçilər bunu ilk növbədə ölkəmizin zəngin iqtisadi imkanlara və mühüm geostrateji mövqeyə malik olması faktı ilə izah edirlər [2, 31; 33, 491-492]. Rusiyalı tədqiqatçı P.P.Timofeyev də məsələyə oxşar prizmadan yanaşır: *“Azərbaycanın Fransa üçün dəyəri ilk növbədə onun əhəmiyyətli enerji resurslarına malik olması ilə əlaqədardır”* [42, s.94]. Amma buna baxmayaraq, Azərbaycan-Fransa münasibətləri ilk mərhələdə heç də ürəkaçan səviyyədə deyildi. Məsələn, 1992-ci ilin noyabrında Fransanın Bakıdakı səfiri J.Perren ölkəsinin müxtəlif sahələrdə Azərbaycanla əməkdaşlıq etmək barədə təklifini hökumətə çatdırmış, lakin Vətən tarixşünaslığındakı bir çox tədqiqatçının (Ə.Həsənov, M.Qasımlı) yazdığı kimi, Azərbaycan tərəfi bu təkliflərin həyata keçirilməsi üçün ciddi əməli tədbirlər görməmişdi [21, s.79; 27, s.54]. Halbuki Ermənistanın artan hərbi aqressiyası fonunda Azərbaycanın belə bir nüfuzlu dövlətin dəstəyinə ciddi ehtiyacı var idi.

Ümumiyyətlə, 1993-cü ilin ikinci yarısına qədər Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi xarici siyasət kursu çərçivəsində Fransa ilə əlaqələrin yüksəldilməsi istiqamətində zəruri addımlar atılmamışdı. Elə buna görədir ki, Vətən tarixşünaslığında 1991-1993-cü illər Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin *“soyuq dövrü”* kimi qiymətləndirilir. Burada belə bir sual meydana gəlir: nə üçün o dövrdə Azərbaycan hökuməti Fransa ilə geniş əməkdaşlığa meyil etmirdi? M.Qasımlının fikrincə, bunun səbəbi Fransanın ermənipərəst mövqe tutması ilə bağlı idi [27, 55]. Müəllif Fransa dövlətinin bu cür mövqeyinin qarşılıqlı münasibətlərdə vakuum yaratması və bunun hər iki tərəf üçün ziyanverici olması qənaətinə gəlir. Z.Adıgözəlov da problemə eyni mövqedən yanaşaraq vurğulayır ki, Azərbaycan ictimaiyyətində Fransanın Ermənistanla intensiv əməkdaşlıq edən dövlət kimi tanınması amilini inkar etmək mümkün deyil: *“Fransa həmişə Ermənistanla münasibətdə xüsusi qayğıkeşlik göstərmiş, onu müdafiə etməyə çalışmışdır”* [4, 51]. Yaxud E.Arif yazır: *“Fransa aparıcı dünya dövlətləri arasında yeganə ölkədir ki, erməni lobbisinin maraqlarını ən yüksək səviyyədə təmin edir”* [6, 237]. Digər tərəfdən, Vətən tarixşünaslığında bir sıra tarixçilər Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin soyuq olmasını Azərbaycan hökumətinin apardığı qeyri-konstruktiv xarici siyasət xətti ilə izah edirlər. Ə.Həsənov yazır ki, dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin yaradılması üçün tərəflərin hər ikisi, xüsusilə də buna daha çox ehtiyacı olan Azərbaycan ardıcıl və düşünülmüş diplomatik addımlar atmalı idi: *“Lakin Fransa kimi nüfuzlu Avropa dövlətinə “soyuq müharibə” elan edildi”* [21, 80-81]. Müəllifin fikrincə, Azərbaycan rəhbərliyi Fransa ilə konfliktə, qarşıdurmaya meyil edirdi ki, bu da siyasi və diplomatik cəhətdən irəli gəlirdi. Tarixçi E.Qasımov eyni mövqedən çıxış edə-

rək yazır ki, rəsmi Bakı ardıcıl və düşünülmüş diplomatik addımlar atmaq əvəzinə Fransanı "Azərbaycanın düşməni, Ermənistanın dostu" kimi qələmə vermək və təlqin etməkdən uzağa getmədi [28, 23-24]. X.Hacıyeva bunun səbəbini Fransanın dünya birliyindəki yerinin, ümumavropa təhlükəsizliyi sistemindəki həlledici rolunun Azərbaycan hökuməti tərəfindən düzgün qiymətləndirilməməsində görür [17, 48]. İ.Musa isə münasibətlərin soyuqlaşmasına iki amilin təsirini paralel olaraq qeyd edərək yazır ki, siyasi münasibətlərin inkişafında maneə və çətinliklərin yaranması bir tərəfdən Fransada güclü mövqeləri olan erməni diasporu və lobbisinin antiazərbaycan fəaliyyəti, digər tərəfdən Azərbaycan hökumətinin diplomatik təcrübəsinin yetərsizliyi və maddi imkansızlıq kimi amillərlə bağlı idi [33, 492].

Beləliklə, Vətən tarixşünaslığında Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin ilk mərhələsindəki (1991-1993-cü illər) soyuqluq və qarşılıqlı etimadsızlığın səbəbləri müxtəlif prizmalardan izah edilir. Fikrimizcə, problemi yalnız Fransa tərəfdə, yaxud yalnız Azərbaycan tərəfdə görmək məsələyə birtərəfli yanaşma olardı. Bu mənada, Vətən tarixşünaslığındakı müxtəlif mövqelərin müqayisəli təhlilindən belə nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycan və Fransa arasında sözügedən vəziyyətin yaranması aşağıdakı iki əsas səbəblə bağlı olmuşdur:

Birincisi, Fransadakı güclü erməni lobbisi və diasporunun (350-750 min nəfər) fəaliyyəti. Biznes sektorunda, KİV və dövlət orqanlarında özlərinə vəzifələr tutan ermənilər müntəzəm təbliğat işi apararaq Fransada Azərbaycanın mənfə imicini formalaşdırmağa çalışırlar. Onlardan fərqli olaraq, sözügedən Qərbi Avropa dövlətində azərbaycanlıların sayı həm xeyli azdır (təqribən 70 min nəfər), həm də ictimai-siyasi fikrə kifayət qədər güclü təsirləri yoxdur.

İkincisi, o dövrdə Azərbaycan hökumətinin Fransa və Ermənistan arasındakı dostluq münasibətləri faktını əsas gətirərək Fransa ilə münasibətlərə lazımı diqqət yetirməməsi və passiv xarici siyasət yürütməsi. Dövlətlərarası münasibətlərdə bu cür mövqe heç də işə yaramır. Çünki hələ XIX əsrdə ingilis dövlət xadimi lord Palmerstonun səsləndirdiyi "*daimi dostlar və düşmənlər yoxdur, daimi maraqlar var*" prinsipi indi də beynəlxalq münasibətlərdə öz aktuallığını saxlayır. Sözügedən dövərdə Azərbaycan hökumətinin bu prinsipi nəzərə almaması Fransa kimi nüfuzlu dünya dövlətinə qarşı münasibətdə qeyri-adekvat xarici siyasət xəttinin yürüdülməsinə səbəb olmuş, bu da ikitərəfli münasibətlərin daha da soyuqlaşmasında öz rolunu oynamışdı.

Heydər Əliyev və Azərbaycan-Fransa münasibətlərində yeni mərhələnin başlanması. 1993-cü ilin ikinci yarısında Ulu Öndər Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdıışından sonrakı dövr Vətən tarixşünaslığında nəinki Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin, ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində yeni mərhələnin başlanğıcı kimi xarakterizə

edilir. Çünki artıq 1993-cü ilin avqustun 13-də – hələ Ali Sovetin sədri olduğu dönəmdə Heydər Əliyev Fransanın Azərbaycanadakı səfiri J.Perreni qəbul edərkən iki ölkə arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin daim möhkəmlənəcəyini söyləmiş, həmin ilin oktyabrında Heydər Əliyevin prezident seçilməsindən qısa müddət sonra – noyabrın 4-5-də Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri Həsən Həsənov Fransaya səfər edərək ölkə prezidenti Fransua Mitteran ilə görüşmüşdü. Görüş zamanı AR XİN və Fransa XİN arasında əməkdaşlıq haqqında protokol imzalanmışdı. M.Qasımlı bu hadisəni *“Azərbaycan-Fransa qarşılıqlı dialoqunun təməlinin qoyulması”* kimi qiymətləndirir [27, 55].

1993-cü ilin 19-22 dekabrında Heydər Əliyev Parisə rəsmi səfər etdi ki, bununla da Fransa – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi səfər etdiyi ilk xarici ölkə kimi tarixə düşdü. Bu məsələ Vətən tarixşünaslığında bir çox tədqiqatçının diqqətini özünə cəlb etmiş və belə bir sual doğurmuşdur: niyə məhz Fransa? Ə.Həsənov bu suala belə cavab verir: *“Heydər Əliyev əvvəlki iqtidar rəhbərlərindən fərqli olaraq Fransanın dünyada və Avropada oynadığı rolu, malik olduğu nüfuzu yaxşı bildiyindən, həmin vaxta qədər Azərbaycanda yalnız “düşmən” kimi təlqin olunmuş Fransa ilə əlaqələri sahmana salmağı qərara aldı”* [22, 66]. Sözügedən sual ətrafında ətraflı müzakirələr aparmış M.Qasımlının qənaətinə görə, ölkəmiz öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bəziləri elə güman edirdi ki, erməni diasporunun güclü olduğu Fransanın Ermənistanla münasibətləri isti olduğu üçün Azərbaycan-Fransa münasibətləri yaxşı ola bilməz: *“Azərbaycan bu fikrin yanlış olduğunu sübut etməli idi. Prezident Heydər Əliyevin səfəri ilk növbədə iki ölkə arasında münasibətlərin yaxşılaşdırılmasına və Azərbaycanın Fransa üçün əhəmiyyətli bir ölkə olduğunu fransız rəsmi dairələrinə göstərməyə xidmət edirdi”* [27, 56]. T.Mustafazadə də məsələyə eynilə bu cür yanaşır [35, 360]. H.Babaoğlu qeyd edir ki, Ulu Öndər Heydər Əliyev Fransanın xarici siyasətində ermənipərəst xəttin mövcudluğunu diqqətə alaraq prezident kimi ilk rəsmi səfərini bu ölkəyə etdi. Ardınca müəllif fikrinə davam edərək: *“Bu, çox müdrək bir siyasi gediş idi”* – qənaətinə gəlir [8, 551]. Rəsmi səfəri müstəqil Azərbaycanın diplomatiya tarixinin ilk uğurlu səhifəsi adlandıran V.Abdullayevin fikrincə, Prezident Heydər Əliyevin səfəri xalqımızın ağırlı yeri olan Qarabağ probleminin həllində Fransa dövlətinin dəstəyini əldə etməyi nəzərdə tutmuşdu [3, 152-153]. M.Baxışov da məsələyə oxşar mövqedən yanaşaraq yazır ki, rəsmi səfər Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə ermənilərin mövqeyindən yanaşan Fransa hökumətinin diqqətinin obyektiv səmtə yönəldilməsinə xidmət edirdi: *“1993-cü ilin dekabrında Fransaya rəsmi səfər edən Prezident Heydər Əliyevin məqsədi münaqişəyə münasibətdə Fransanın mövqeyinin dəyişilməsinə nail olmaq idi”* [9, 194]. A.Piriyev isə Azərbaycanın Fransa ilə yaxınlaşmasının 5 konkret səbəbini sadalamaq-

la, milli tarixşünaslıqda, xüsusilə diqqətimizi cəlb edir:

- 1) Fransada erməni təbliğatı nəticəsində yayılmış şayiələri aradan qaldırmaq;
- 2) güclü iqtisadi imkanlara sahib fransız şirkətlərini Azərbaycana cəlb etmək;
- 3) qarşılıqlı təhlükəsizliyi təmin etmək;
- 4) ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr yaratmaq;
- 5) beynəlxalq təşkilatlarda Fransanın gücündən Azərbaycanın mənafeyi üçün istifadə etmək [36, s.259].

Azərbaycan tarixçilərinin mövqelərindən belə qənaətə gəlmək olar ki, Prezident Heydər Əliyevin Qərb dövlətləri arasında məhz Fransaya ilk olaraq rəsmi səfər etməsi heç bir halda təsadüfi olmayıb, tamamilə düşünülmüş və məntiqli bir diplomatik addım idi. Fikrimizcə, bu rəsmi səfər ermənipərəst meyillərin açıq şəkildə özünü büruzə verdiyi aparıcı Avropa ölkəsində yenidən müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycana qarşı yönələn qüvvələrə həlledici bir zərbə vurmağa, Fransanı, eləcə də onunla oxşar mövqə tuta biləcək digər böyük gücləri Azərbaycanla bağlı məsələlərə həqiqət prizmasından yanaşmağa vadar etməyə yönəlmişdi.

Rəsmi səfərin gedişində iki ölkə liderlərinin Parisdə yerləşən prezident iqamətgahında, yəni Yelisey sarayındakı danışıqları öz əhəmiyyətinə görə Vətən tarixşünaslığında çox vaxt Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin dönüş nöqtəsi kimi qiymətləndirilir. İki ölkə arasındakı münasibətlərin əsas istiqamət və perspektivlərinin, Cənubi Qafqazda cərəyan edən hadisələrin müzakirə edildiyi Yelisey görüşləri zamanı bir sıra mühüm sənədlər, o cümlədən 20 dekabr 1993-cü ildə “Fransa və Azərbaycan arasında dostluq, qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlıq haqqında müqavilə” imzalandı ki, bu da siyasi, iqtisadi, hərbi və təhlükəsizlik, elm və təhsil, mədəni sahələrdə qarşılıqlı əməkdaşlıq və tərəfdaşlığın prinsiplərini özündə ehtiva edirdi. 20 maddədən ibarət olan müqavilənin “dostluq” sözü ilə başlaması “Fransa Ermənistanla dost, Azərbaycanla düşməndir” formülünü puça çıxardı, ikitərəfli münasibətlərin normativ-hüquqi bazasının əsası qoyuldu. Azərbaycan, həmçinin “Paris xartiyası”na qoşulmaqla ümumavropa təhlükəsizlik sisteminə doğru ilk böyük addımını atdı. Prezident F.Mitteranın: “*Biz sərhədlərin silah gücünə dəyişdirilməsinə yol vermərik*” – deyə, bəyan etməsi göstərdi ki, Fransa dövləti Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşır [20, 39].

Prezident Heydər Əliyevin Fransaya ilk rəsmi səfərinin mühüm tarixi hadisə kimi Azərbaycan tarixşünaslığında yüksək qiymətləndirilməsinin bir neçə konkret səbəbi var. **Əvvəla**, bu rəsmi səfər bir çox tarixçilər (məsələn, Ə.Həsənov) tərəfindən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Avropa istiqaməti adlanan yeni strategiyanın başlanması kimi nəzərdən keçirilir [21, 82]. **İkincisi**, M.Qasımlının qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan-Fransa mü-

nasibətlərində şübhələrin, etimadsızlığın aradan qalxmağa başlaması baxımından səfərin böyük əhəmiyyəti oldu [27, 58]. *Üçüncüsü*, sözügedən səfərin yekunlarını təhlil edən əksər tədqiqatçıların vurğuladığı kimi, məhz bu rəsmi səfər nəticəsində Fransa dövləti, fransız ictimaiyyəti ilk dəfə olaraq Azərbaycan haqqında dəqiq, səhih və obyektiv məlumat əldə etmiş oldu və X.Hacıyevanın yazdığı kimi: *“Azərbaycanlıların mədəni, sivil və sülhpərvər xalq olması sübuta yetirildi”* [17, 51]. Bu baxımdan, Vətən tarixşünaslığında V.Abdullayev, İ.Musa və Z.Adıgözəlov kimi tarixçilərin yanaşmaları, xüsusilə diqqəti cəlb edir. Professor V.Abdullayev belə bir haqlı qənaətə gəlir ki, Fransada çoxdan “kök salmış” erməni diasporu və lobbisinin fransız parlamentinin fəaliyyətinə təsirini nəzərə aldıqda, Prezident Heydər Əliyevin səfəri çox önəmli siyasi addım idi [3, 153]. Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin inkişafı yolunun qarşısını kəsən erməni diasporu və lobbisini obrazlı şəkildə “erməni hasarı” adlandıran tarixçi İ.Musa məhz 1993-cü ilin dekabr səfəri nəticəsində tərəflərin bu hasarı aşmağa nail ola bildiyini yazır [33, 493]. Müəllif bunu tərəflərin strateji maraqların qarşılıqlı təminatına üstünlük verməsi kimi səciyyələndirir və beləcə, rəsmi səfərin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini diqqətə çatdırır. Z.Adıgözəlov isə Ulu Öndər Heydər Əliyevin ermənilərin üstün mövqelərə malik olduğu ölkələrdən biri olan Fransa ilə sıx siyasi və iqtisadi əlaqələrin qurulmasından çəkinməməsini, ilk xarici səfərini bu ölkəyə etməsini diplomatiya tarixindəki nadir hadisələrdən biri kimi qiymətləndirir [4, 52]. Beləliklə, müəllif rəsmi səfərin misilsiz əhəmiyyəti ilə bağlı Vətən tarixşünaslığındakı yanaşmaları bir daha təsdiq etmiş olur.

Rəsmi səfərdən sonra Azərbaycan-Fransa münasibətlərinin yeni mərhələyə qədəm qoyaraq dinamik tempdə inkişaf etməsi Vətən tarixşünaslığındakı mövqelərin haqlı olduğunu göstərir. Belə ki, səfərdən sonra Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə yaxından maraqlanmağa başlayan Fransa tərəfi 1994-cü ilin yayında öz nümayəndəsi Rolan Blümü ölkəmizə göndərdi. Azərbaycan tərəfi də əlaqələrin genişləndirilməsi məqsədilə növbəti addımlarını atdı: 1994-cü ilin iyulunda Eleonora Hüseynova Azərbaycanın Fransadakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri təyin edildi, bir neçə ay sonra Parisdə Azərbaycan səfirliyi açıldı. Həmin ilin dekabrında ATƏT-in Budapeşt sammitində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair sənədlər qəbul edilərkən Fransa obyektiv mövqe tutdu. 1996-cı ilin oktyabrında Bakıya səfər edən Fransa xarici işlər naziri Erve de Şaretin: *“Avropa Atlantikdən başlayıb Xəzərdə qurtarır. Fransa üzünü ayrı-ayrı xalqların qüvvələri nisbətində xüsusi yer tutan strateji bir ölkə kimi Azərbaycana çevirir”* – deyərək, bildirməsi isə Fransanın Azərbaycana olan marağının getdikcə artmasını aydın şəkildə təsdiq etdi. 1997-ci ilin 13-15 yanvarında Prezident Heydər Əliyev Parisə növbəti dəfə rəsmi səfər etdi və Fransanın yeni prezidenti Jak Şirak ilə danışıqlar

apardı. Rəsmi səfərin gedişində ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsinə zəmin yaradan bir sıra müqavilələr imzalandı. Nəinki Fransanın, eləcə də dünyanın ən böyük neft-qaz şirkətlərindən biri olan “Total” və “Elf Akiten” şirkəti ilə ARDNŞ arasında “Lənkəran dəniz” və “Talış dəniz” neft yataqlarının işlənilməsinə dair müqaviləni bu baxımdan xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu müqavilənin imzalanması hər iki tərəfin qarşılıqlı əlaqələri dərinləşdirmək səylərini göstərirdi. Çünki Azərbaycan hökuməti neft diplomatiyasına ölkəmizin qarşılaşdığı siyasi problemlərin həlli vasitələrindən biri kimi baxırdı. Fransa isə tarixçi İ.Musanın yazdığı kimi, Xəzərin Azərbaycan sektoruna məxsus neftin istismarı və nəqlində iştirak etmək baxımından ABŞ, Böyük Britaniya, Norveç kimi ölkələrdən geri qalmamağa çalışırdı [33, 495]. AR-in beynəlxalq neft müqaviləsinin ilk dəfə olaraq xaricdə, yəni Parisdə imzalanması da məhz qarşılıqlı səylərin nəticəsi idi. 1997-ci ilin yanvarında Fransa ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrilərindən biri oldu. Professor E.Əhmədovun fikrincə, Fransanın həmsədrliyə can atması onun Cənubi Qafqaz regionunda artan maraqlarının göstəricisi idi [11, 73]. 1998-ci ilin aprelində Fransa parlamentinin nümayəndə heyətinin Bakıya gəlişi, 1999-cu ilin aprelində Azərbaycan və Fransa prezidentlərinin Vaşinqtonda, noyabrda isə İstanbulda görüşləri siyasi dialoqu yeni yüzilliyin əvvəllərinə kimi canlı saxladı.

XXI əsrin ilk rübündə Azərbaycan-Fransa münasibətləri. XXI əsrin başlanğıcında – 2001-ci ilin 23-27 yanvarında Prezident Heydər Əliyev Fransaya üçüncü dəfə rəsmi səfər edərək Yelisey sarayında Prezident J.Şirakla görüşdü. Səfər zamanı Azərbaycanın Avropa Şurasına (AŞ) tamhüquqlu üzv seçilməsi münasibətilə tədbir keçirildi, AŞ-ın Strasburqdakı mənzil-qərargahı qarşısında üçrəngli bayrağımız qaldırıldı. Əsas məqsədi Avropanın demokratik və təhlükəsiz əraziyə çevrilməsinə kömək etmək, insan hüquqlarının müdafiəsi, üzv dövlətlərin iqtisadi və sosial tərəqqisinə yardım etmək olan AŞ-ın dünyada ən böyük və mötəbər təşkilatlardan biri olduğunu nəzərə alsaq, bu hadisə mühüm diplomatik uğur idi [39]. Rəsmi səfər zamanı Prezident Heydər Əliyev Fransa Senatının qondarma erməni soyqırımının tanınması barədə qərarına sərt tənqidi münasibət bildirdi ki, tarixçi Ə.Əbdullayev bunu cəsarətli mövqe kimi qiymətləndirir [2, 88]. Tənqidlərə cavab olaraq Fransa Prezidenti J.Şirak bu məsələnin “*Azərbaycan və Fransa arasında dostluq münasibətlərinə əsla xələl gətirməyəcəyini*” bildirmişdi.

2003-cü ilin oktyabrında Azərbaycanın yeni prezidenti seçilən İlham Əliyev xaricə ilk rəsmi səfərini Parisə etdi. 2004-cü ilin yanvarında baş tutan rəsmi səfər zamanı Prezident İlham Əliyev ilə Fransa Prezidenti Jak Şirak enerji layihələri, Cənubi Qafqazdakı vəziyyət və başqa mühüm məsələlər ətrafında müzakirələr apardılar. Səfər çərçivəsində Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə möhkəm siyasi və iqtisadi sabitliyin təmin edilməsindən, əl-

veriqli biznes mühitindən bəhs edərək fransız iş adamlarını Azərbaycan iqtisadiyyatına sərmayə qoymağa dəvət etdi. Vətən tarixşünaslığında qeyd olunur ki, bu, tezliklə öz nəticəsini verdi. Professor İ.Vəliyevin qənaətinə görə, məhz rəsmi səfərdən sonra fransızların Azərbaycan iqtisadiyyatına olan marağı xeyli artmış, sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və digər sahələrdə əməkdaşlığa başlanılmışdı [40, 493]. Ulu Öndər Heydər Əliyev kimi Prezident İlham Əliyevin də xaricə ilk rəsmi səfərini məhz Fransaya etməsi təsadüfi deyildi. Fikrimizcə, bu ilk növbədə BMT TŞ-nin 5 daimi üzvündən biri və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olan Fransanın Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli istiqamətində obyektiv mövqe tutmasını təmin etməyə yönəlmişdi. Rəsmi səfərdən bir neçə ay sonra – 2004-cü ilin iyulunda Fransanın Azərbaycandakı yeni fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri R.Blatmanın qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikası”nın müstəqilliyinin Fransa Respublikası tərəfindən tanınmadığını bildirməsi və ölkəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə hörmət etdiyini vurğulaması, 2005-ci ilin iyununda DQR-də “seçkilər” keçirməsindən dərhal sonra Fransa XİN-in bu “seçkiləri” qanunsuz hesab etməsi barədə bəyanat verməsi göstərdi ki, Azərbaycan diplomatiyası qarşıya qoyulan məqsədə nail ola bilib.

Azərbaycan Prezidentinin Fransaya müxtəlif səviyyəli səfərləri növbəti illərdə də müntəzəm surətdə davam etdi. Vətən tarixşünaslığındakı əsərlərin müqayisəli təhlili göstərir ki, XXI əsrin ilk onilliklərində Azərbaycan-Fransa dialoqunun ana xəttini Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli problemi və iki ölkə arasında hərtərəfli əməkdaşlığa nail olunması təşkil etmişdir. 2007-ci ilin 29-31 yanvarında Parisə dövlət səfəri zamanı Prezident İlham Əliyev Fransa Prezidenti, fransız parlamentinin həm yuxarı (Senat), həm də aşağı palatasının (Milli Asambleya) sədrləri və başqa rəsmi şəxslərlə görüşdü, ikitərəfli əməkdaşlıq məsələləri müzakirə edildi. İki ölkə arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığa dair 8 sənəd imzalandı. Səfər zamanı Prezident İlham Əliyev Fransanın ali dövlət mükafatı olan “Fəxri legion” ordeni ilə, Prezident Jak Şirak isə müstəqil Azərbaycanın ən yüksək dövlət mükafatı olan “Heydər Əliyev” ordeni ilə təltif edildi. Bu baxımdan, 2007-ci il səfərinin tarixi əhəmiyyəti Vətən tarixşünaslığında yüksək qiymətləndirilir. Çoxsaylı tədqiqatçılar (Ə.Abdullayev, Ə.Əliyev, Z.Adıgözəlov, İ.Vəliyev) bu hadisəni XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan və Fransa arasında münasibətlərin ən yüksək səviyyədə olduğunu təsdiq edən fakt adlandırır, onu dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin nümunəsi kimi xarakterizə edirlər [2, 112; 13, 248; 4, 142; 39, 493].

Jak Şirakın Fransaya rəhbərliyi dövründə Azərbaycanla münasibətlərin yüksək səviyyəyə qaldırılması sonrakı prezidentlərin dövründə də ikitərəfli münasibətlərə müsbət təsir göstərdi. Belə ki, Nikolya Sarkozinin prezidentliyi illərində (2007-2012) Senatda Fransa-Qafqaz, Milli Asambleyada

Fransa-Azərbaycan dostluq qrupları yaradıldı, Milli Məclisdə isə Azərbaycan-Fransa dostluq qrupu fəaliyyətə başladı. 2011-ci ilin oktyabrın 7-də Prezident N.Sarkozi Azərbaycana rəsmi səfər etdi və Bakıda Fransız liseyinin əsası qoyuldu. 2013-cü ildə fəaliyyətə başlamış bu liseyi fransalı diplomat P.Mönye iki ölkə arasında yaxın münasibətləri sübut edən nümunələrdən biri adlandırmışdır [16, 8]. Prezident Fransua Ollandın isə 2015-ci ilin aprelin 25-də ölkəmizə rəsmi səfəri zamanı Azərbaycan-Fransız Universitetinin (UFAZ) yaradılmasına dair təşəbbüs irəli sürüldü. Təşəbbüsü yüksək qiymətləndirən Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2016-cı ildə fəaliyyətə başlayan bu ali təhsil müəssisəsi hazırda iki ölkə arasında elm və təhsil sferasında əməkdaşlığın parlaq nümunəsidir. Tarixşünashıqda Azərbaycan ilə Fransa arasında elm və təhsil sahəsində sözügedən əlaqələr O.Nəsiblinin məqaləsində ayrıca tədqiqat obyektidir [41, 19-21].

Yuxarıda qeyd olunan faktlarla yanaşı, Fransanın xarici siyasətindəki ermənipərəst meyillər də heç bir zaman öz aktuallığını itirmir. Vətən tarixşünashlığında bunun əsas səbəbi erməni diasporu və lobbisi amili ilə izah edilir. Xüsusilə tədqiqatçı Ş.Mustafayevanın fikirləri bu baxımdan diqqəti cəlb edir: *“Fransadakı erməni diasporunun Fransanın siyasi strukturlarına təsiri mexanizmi olduqca mürəkkəb quruluşa malikdir. Fransada ermənilərin səs vermək hüququnun olması, erməni mediasının kifayət qədər geniş imkanları və ictimai fikrə təsir göstərmək iqtidarındadır. Bunların içərişində ən çox təsir imkanına malik olanlardan biri də seçki kampaniyalarında iştirakdır. Eyni zamanda, prezidentin ətrafında mühüm vəzifələrə malik olan erməni əsilli dövlət qulluqçuları da Fransanın mühüm qərarlar qəbul etməsində yaxından iştirak edirlər”* [34, 18]. Bunu ən çox 44 günlük Vətən müharibəsi və postmüharibə dövründə Fransanın atdığı qeyri-konstruktiv addımlar təsdiq edir. Belə ki, müharibənin başlanmasından sonra açıq-aşkar Ermənistanı tərəfkeşlik edən Fransa hökuməti bir neçə dəfə antiazərbaycan xarakterli müxtəlif əsassız iddialar irəli sürmüşdü. Məsələn, Fransa Prezidenti Emmanuel Makron 2020-ci ilin oktyabrın 1-də Brüsseldə belə bir iddia ilə çıxış etmişdi ki, guya Qarabağda gedən müharibədə Suriyadan Türkiyə vasitəsilə bölgəyə daxil olan muğdullar var və onlar Azərbaycan ordusu tərəfində vuruşurlar. Əslində isə Ermənistanın dezinformasiya məqsədilə tirajladığı saxta xəbərə (*fake news*) istinad edilirdi. Çünki Prezident İlham Əliyevin “France 24” telekanalına müsahibəsi zamanı söylədiyi kimi, Fransa Prezidentindən bu iddiaya dair dəlil təqdim etmək xahiş olunduqda, heç bir dəlil təqdim olunmamışdı [14, 332]. İkinci Qarabağ müharibəsinin bitməsindən az sonra – 25 noyabr 2020-ci ildə Fransa Senatında qondarma DQR-in müstəqilliyinin tanınması haqqında qətnamə qəbul edilməsi isə növbəti qərəzli addım oldu. Fransanın tutduğu ermənipərəst mövqeni Vətən tarixşünashlığında sərt tənqid edən tədqiqatçılar (R.Dadaşova, B.Sonam,

R.Sevdimaliyev, E.Sevdimaliyev, M.Baxışov və d.) haqlı olaraq bunu ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olan bir dövlətin neytrallıq öhdəliyini kobudcasına pozması kimi xarakterizə edirlər [10, 195; 38, 162; 37, 114; 9, 238]. Bununla yanaşı, sonrakı illərdə Fransanın mövqeyində nisbi dəyişikliklər baş verməsi də Azərbaycan tarixşünaslığında qeyd olunur. Məsələn, tarixçi Ü.Məmmədzadə öz monoqrafiyasında yazır ki, 2022-ci ildən başlayaraq Fransa Cənubi Qafqaz regionunda əməkdaşlığın normal şəkildə həyata keçirilməsi üçün cəhdlər göstərməyə başlamış, Azərbaycan və Ermənistan arasında vasitəçilik rolu oynamağa, daha neytral mövqe tutmağa çalışmışdır [32, 193]. Eyni zamanda, postmüharibə dövründə Fransanın Ermənistanı aşkar şəkildə silahlandırması və bir növ revanşist müharibəyə təhrik etməsi də artıq sirr deyil. Bunu cənab Prezident İlham Əliyev 2025-ci ilin martın 13-də yeni dünya düzəninə müzakirə olunduğu XII Qlobal Bakı Forumunda belə ifadə etmişdir: *“Onların (ermənilərin – B.M.) silahlanması göstərir ki, onlar yeni müharibəyə hazırlaşırlar. Kim onları yenidən müharibəyə sürükləyir? Fransa və onun Prezidenti. Onların Ermənistanı təchiz etdiyi məhvedici silahlar bizə qarşı yönəlidir. Bu gün başqa yerdə lazım ola biləcək “Sezar” haubitsaları Ermənistanə göndərilir”* [43]. Belə bir vəziyyət isə çox təəssüflər olsun ki, Azərbaycan-Fransa münasibətlərinə ciddi zərbə vurur, regionda sabitliyə, sülh və təhlükəsizliyə ciddi təhdid yaratmaqda davam edir.

Nəticə. Beləliklə, SSRİ-nin dağılmasından sonra öz müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş Azərbaycanın aparıcı dünya dövlətlərindən biri hesab edilən Fransa ilə münasibətləri müstəqilliyimizin ilk vaxtlarından mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Lakin 1991-1993-cü illərdə iki ölkə arasında münasibətlər əsasən soyuq və passiv olmuş, Azərbaycan hökuməti böyük güc dövlətləri, o cümlədən Fransa ilə uğurlu əlaqələr qura bilməmişdir. Yalnız zəngin dövlətçilik təcrübəsi olan ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkəmizin Fransa ilə münasibətlərində qarşılıqlı əməkdaşlıq və tərəfdaşlığa istiqamətlənən əsaslı dönüş baş vermiş, münasibətlər yüksələn trayektoriya ilə inkişaf etməyə başlamışdır. Bu pragmatik xarici siyasət xətti 2003-cü ildən Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Apardığımız təhlillər göstərir ki, Fransanın Azərbaycana münasibəti digər Avropa dövlətlərindən fərqli olaraq qeyri-sabit və dəyişkən xarakterlidir. Bunun isə əsas səbəbi rəsmi Parisin çox vaxt erməni diasporu və lobbisinin təsiri altında xarici siyasət yürütməsi ilə bağlıdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü rəsmən dəstəklədiyini dəfələrlə bəyan etməsinə baxmayaraq, Fransanın uzun illər boyunca xalqımızın ağırlı yeri olmuş Qarabağ münaqişəsinə birtərəfli yanaşması Azərbaycan-Fransa münasibətlərinə tarixən mənfi təsir göstərmişdir. 1997-ci ildən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olan Fransa tutduğu qərəzli mövqe ilə münaqişənin həl-

linə deyil, sanki uzadılmasına xidmət etmişdir. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Fransanın Cənubi Qafqaz siyasətindəki açıq ermənipərəst mövqə bunu təsdiq edir. Vətən tarixşünaslığında Azərbaycan-Fransa münasibətləri mühüm bir elmi problem kimi tədqiqat obyektidir və buna görə də çoxsaylı əsərlərdə (monoqrafiya, dərslik, elmi məqalələrdə və s.) öz əksini tapmışdır. Həmin tarixşünaslıq materiallarını birgə surətdə elmi dövriyyəyə cəlb edərək təhlillər aparmaq isə sözügedən problemin daha dərindən araşdırılması baxımından böyük elmi və siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. 30 tarixi səfər: Azərbaycan xalqının ümummilliyet lideri Heydər Əliyevin rəsmi və dövlət səfərləri (1993-2003). - Bakı: CBS, 2013, - 359 s.
2. Abdullayev Ə. Müstəqil Azərbaycan və Fransa. - Bakı: İqtisad Universiteti, 2007, - 209 s.
3. Abdullayev V. Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi və yeni diplomatiya məkanını / siyasi elmlər doktoru dis. / - Bakı, 2004. - 317 s.
4. Adıgözəlov Z. Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ölkələri ilə siyasi əlaqələri (1991-2006). - Bakı: CBS PP, 2015, - 200 s.
5. Adıgözəlov Z. Azərbaycan və Fransa münasibətlərinin formalaşması tarixi: siyasi aspekt. Tarix və onun problemləri, №1, 2011, - s.138-145.
6. Arif, E. Geosiyasi maraqların toqquşması kontekstində Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi. - Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2018, - 384 s.
7. Azərbaycan-Fransa: əməkdaşlığın genişlənməsinə mühüm töhfə. - Bakı: Şərq-Qərb, 1997, - 116 s.
8. Babaoğlu H. Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər. - Bakı: Çinar-Çap, 2010, - 587 s.
9. Baxışov M. Fransa Respublikası. - Bakı: Füyuzat, 2024, - 248 s.
10. Dadaşova R. Azərbaycan Respublikasının BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvləri ilə əməkdaşlığı. - Bakı: ADMİU, 2021, - 344 s.
11. Əhmədov E. Azərbaycanın xarici siyasəti: beynəlxalq təhlükəsizlik və əməkdaşlıq institutları ilə münasibətlər. - Bakı: Letterpress, 2013, - 412 s.
12. Əhmədov E. Ermənistanın Azərbaycan təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar. - Bakı: Tuna, 1998, - 138 s.
13. Əliyev Ə. Fransa və fransızlar. - Bakı: Elm və təhsil, 2010, - 339 s.
14. Əliyev İ. İnkişaf – məqsədimizdir. 106-cı kitab. - Bakı: Azərneşr, 2021, - 392 s.
15. Əsədova N. XX əsrin 90-cı illərində Fransa-Azərbaycan siyasi əməkdaşlığı. Beynəlxalq münasibətlərin aktual problemləri, №1, 2013, - s.24-29.
16. France/Azerbaïdjan, un partenariat de haut niveau. - Paris: CNIM, 2014, - 112 f.
17. Hacıyeva X. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində aparıcı Qərb dövlətləri və NATO (1991-1995). Tarix e.n. e. dər. al. üçün təq. ol. dis. - Bakı, 2001, - 168 s.
18. Hatamzadə Z. Azərbaycan və Fransa dövlətləri arasında əlaqələr. Tarix və onun problemləri, №2, 2013, - s.401-406.
19. Hatamzadə Z. Səfəvi-Fransa münasibətləri (XVI-XVIII əsrin əvvəllərində). Tarix üzrə fəls. d-ru e. dər. al. üçün təq. ol. dis. - Bakı, 2015, - 157 s.
20. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya tanıdır. Tərt: N.İbrahimov, İ.Şükürov. - Bakı, Azərbaycan, 1994, - 173 s.
21. Həsənov Ə. Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri (1991-1996). - Bakı: Elm, 2000, - 368 s.
22. Həsənov Ə. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996). - Ba-

- ki: Azərneşr, 1998, - 315 s.
23. İbrahimov M. Sahilyanı dövlətlərin xarici siyasətində Xəzər problemi (XX əsrin sonu–XXI əsrin əvvəlləri). - Bakı: "Turxan" NPB, 2020, - 224 s.
  24. İsmayılov İ. Azərbaycanın XX əsrdə Almaniya və Fransa ilə mədəni əlaqələri. - Bakı: Azərbaycan DNA-nın nəşri, 2006, - 79 s.
  25. İsmayılov R. Dostluq telləri (Fransa-Azərbaycan ədəbi əlaqələri). - Bakı: Kommunist, 1982, - 67 s.
  26. Qasımlı M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində: 1991-1995-ci illər. - Bakı: Gənclik, 1996, - 135 s.
  27. Qasımlı M. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. II hissə. - Bakı: Mütərcim, 2015, - 640 s.
  28. Qasımov E. Azərbaycan Respublikasının Qərbi Avropa dövlətləri ilə əlaqələri (Elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində, 1991-2005-ci illər). Tarix üzrə fəls. d-ru e. dər. al. üçün təq. ol. dis. - Bakı, 2013, - 197 s.
  29. Quliyeva S. Azərbaycan-Fransa münasibətləri (1991-2003-cü illər). Tarix üzrə fəls. d-ru e. dər. al. üçün təq. ol. dis.-nin avtoreferatı. - Bakı, 2024, - 30 s.
  30. Məmmədov Ç. Beynəlxalq münasibətlər tarixi. Müasir dövr: iki hissəli. İkinci hissə: Yeni dünya nizamı 1991-2021-ci illər. - Bakı: Elm və təhsil, 2021, - 656 s.
  31. Məmmədova N. Azərbaycan-Fransa: mədəni əlaqələr tarixindən. Qobustan, №1, 2015, - s.59-60.
  32. Məmmədzadə Ü. Qafqazda liderlik qərinəsi: Heydər Əliyev siyasətinin davamçısı İlham Əliyev. - Bakı: Zərdabi Nəşr, 2023, - 240 s.
  33. Musa İ. Azərbaycanın xarici siyasəti. Üç hissədə. Üçüncü hissə. - Bakı: Bakı Universiteti, 2011, - 776 s.
  34. Mustafayeva Ş. Fransanın Cənubi Qafqazda geosiyasi maraqları. Siyasi elmlər üzrə fəls. d-ru e. dər. al. üçün təq. ol. dis.-nin avtoreferatı. - Bakı, 2021, - 22 s.
  35. Mustafazadə T. XVIII-XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanın beynəlxalq siyasi münasibətləri. - Bakı: Avropa, 2021, - 544 s.
  36. Piriyyəv A. Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik. - Bakı: BDU, 2005, - 545 s.
  37. Sevdimaliyev R., Sevdimaliyev E. İkinci Qarabağ müharibəsi və yeni geosiyasi reallıqlar. - Bakı: CBS, 2022, - 352 s.
  38. Sonam B. Zəfər – 44 günlük Qarabağ müharibəsi. - Bakı: Adiloğlu, 2022, - 304 s.
  39. Vəliyev A. Azərbaycan-Avropa Şurası: demokratiya və insan hüquqları sahəsində əməkdaşlıq. - Bakı: Elm, 2006, - 236 s.
  40. Vəliyev İ. Sabitlik və rifah naminə siyasət. - Bakı: Təhsil, 2018, - 672 s.
  41. Насибли, О.К. Развитие гуманитарного сотрудничества Азербайджанской и Французской Республик в новейшее время. Colloquium-journal, № 10 (34), 2019, - с.17-21.
  42. Тимофеев П.П. Политика Франции на постсоветском пространстве. Современная Европа, № 2, 2013, - с. 86-100.
  43. Bakıda "Dünya düzəninin yenidən düşünülməsi: Çağırışların fürsətə çevrilməsi" mövzusunda XII Qlobal Bakı Forumu işə başlayıb - <https://president.az/az/articles/view/68323>

АЗЕРБАЙДЖАНО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ (1991-2025 гг.): АНАЛИЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Баламирза А.МАМЕДЛИ

РЕЗЮМЕ

После восстановления государственной независимости одним из приоритетных направлений внешнеполитического курса Азербайджанской Республики стало установление взаимоотношений с передовыми странами Западной Европы, а также с Францией, занимающей важное место в системе международных отношений. Франция, имеющая богатую историю и развитую экономику, относится к числу великих мировых держав. Франция, являющаяся одним из 5 постоянных членов Совета Безопасности ООН, а также Евросоюза, «Большой семерки» и НАТО, является ядерной державой с сильным военным и политическим потенциалом. В современное время невозможно решить какую-либо важную политическую или геополитическую проблему в Европе без участия Франции. По этой причине установление успешных отношений с Францией в политической, экономической, культурной, гуманитарной и других сферах с самого начала являлось одним из приоритетов внешней политики Азербайджанской Республики. В отечественной историографии проблема азербайджано-французских отношений была предметом исследования в трудах многих авторов и рассматривалась в различных аспектах. Среди исследователей проблемы можно назвать имена таких историков и политологов, как М. Гасымлы, А. Абдуллаев, А. Гасанов, В. Абдуллаев, А. Алиев, Х. Гаджиева, З. Адигозалов, С. Гулиева, Ш. Мустафаева, И. Муса, Р. Дадашова и др.

В статье анализируются азербайджано-французские отношения через призму отечественной историографии в хронологических рамках 1991-2025 гг. Это имеет важное научное и политическое значение с точки зрения более точного отслеживания динамики исторического развития отношений двух стран, а также определения их дальнейших перспектив.

Ключевые слова: Азербайджанская Республика, Франция, внешняя политика, международные отношения, отечественная историография

AZERBAIJAN-FRANCE RELATIONS (1991-2025): ANALYSIS THROUGH THE PRISM OF DOMESTIC HISTORIOGRAPHY

Balamirza A.MAMMADLI

SUMMARY

After the restoration of its state independence, one of the priority directions of foreign policy course of Azerbaijan Republic was the establishment mutual relations with the advanced Western European countries, as well as with France, which occupies an important place in the system of international relations. France, which has a rich history and developed economy, is classified as one of the world's great powers. France, which is one of the 5 permanent members of the UN Security Council, as well as European Union, G7 and NATO, is a nuclear state with a strong military and political potential. In modern times, it is impossible to solve any important political or geopolitical problem in Europe without the

participation of France. For this reason, the establishment of successful relations with France in the political, economic, cultural, humanitarian and other spheres has been one of the priorities of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan from the very beginning. In domestic historiography, the problem of Azerbaijan-France relations has been the subject of research in the works of many authors and has been examined in various aspects. Among the researchers of the problem, the names of such historians and political scientists as M. Gasimly, A. Abdullayev, A. Hasanov, V. Abdullayev, A. Aliyev, H. Hajiyeva, Z. Adigozalov, S. Guliyeva, S. Mustafayeva, I. Musa, R. Dadashova and others can be mentioned. The article analyzes Azerbaijani-French relations through the prism of domestic historiography in the chronological framework of 1991-2025. This has important scientific and political significance from the point of view of more accurately tracking the dynamics of the historical development of relations between the two countries, as well as determining their future prospects.

Keywords: Azerbaijan Republic, France, foreign policy, international relations, domestic historiography